

Klió 2009/2.

18. évfolyam

XX. SZÁZAD

A salòi herceg

A Jack Greene–Alessandro Missignani szerzőpáros A fekete herceg. Junio Valerio Borghese és a Tizedik Mas (Il Principe nero. Junio Valerio Borghese e la X Mas) című könyve a huszadik századi olasz történelem egy olyan titokzatos és „kényelmetlen” alakjáról szól, akinek életrajzát legalább két okból nehéz megírni. Egyrészt mert életútja tele van különböző színű – hol fehér, hol fekete, hol vérvörös – foltokkal, pozitív és negatív legendákkal, amelyek csak abban hasonlítanak egymáshoz, hogy elfedik, elkenik a valós tényeket; másrészt mivel bizonyos viselt dolgainak ma is aktuálisan kínos vonatkozásai miatt a tényfeltáró kutatómunka mindegyre tilalomfákba ütközik. Előszavukban a történészek bemutatják, kutatásaikat milyen információs tiltások („ostruzionismo”) nehezítették mind olaszországi, mind vatikáni, mind brit, mind amerikai archívumokban (4–5. o.). Ezért használják gyakran – kivált az utolsó fejezetekben – a „talán”, a „suttogják”, a „feltehetően”, a „rejtély”, a „mendemondák”, a „valószínűleg”, a „homály” stb. szavakat (207., 211., 213., 226., 230., 232.). Mindezt nem a zavarosban halászás, a felelőtlen szenzációhajhászás, a legendagyártó köddagasztás, hanem éppenséggel a tudományos önkritika és visszafogottság jeleként. Az eredmény olyan életrajzi-historiográfiai mű, mely egyenlőre kiküszöbölhetetlen hiányosságaival is megérdemli és leköti az olvasó figyelmét.

Junio Valerio Borghese (1906–1974) ősrégi (az ókori Rómáig visszavezethető) főnemesi család sarja volt, olyan hercegi familiáé amely (V. Pál néven) pápát is adott az egyháznak, amely rokonságba került magával Napóleonnal s amelynek előkelőségét mindennél szemléletesebben mutatja a római Villa Borghese.

Tengerészisztiként a második világháborúban vívott ki hírnevet mint a „Tizedik Mas” flotta vezére, mely elnevezés a „Motoscafo antisommergibili” (tengeralattjáró-vadászhajó) kifejezés, illetve a „Memento audere semper” (Ne feledd, hogy mindig merész légy) latin jelmondat rövidítéséből származik (9. o.). A „fekete herceg”, ahogy a Cooper és Salgari kalandregényein felnőtt ifjú bajtársak vezérüket elnevezték (4. o.), „hősiességével és tehetségével” még brit ellenfelei, sőt, személyesen Churchill elismerését is kivívta (121., 103. o.). Ha karrierje itt ért volna véget, úgy emlékeznének rá, mint ugyan a „rossz oldalon” harcoló, ámde vitéz katonára.

Csak hogy az 1943. szeptember 8-iki Badoglio-féle fegyverszünet után Borghese a Harmadik Birodalom (maradványa), pontosabban északolasz bábállama, az úgynevezett Olasz Szociális Köztársaság, ismertebb nevén Salò Köztársaság oldalára állott és partizánvadászként tüntette ki magát, ezúttal a szónak igazán nem jó értelmében. A „partra szállott Tizedik Mas” (157. o.) tagjainak – a „maròknak” (165. o.) – tetteiről a korszakot feldolgozó irodalomban általánosan sötét, gyakran borzalmas kép rajzolódik ki (l. pl. Paolo Alatri: Mussolini, Newton, Roma, 1995, 86. o.; Massimo Rendina: Italia 1943/1945, Newton, Roma, 1995, 55. o.; Mino Monicelli: La Repubblica di Salò, Newton, Roma, 1995, 58. o.; Renzo De Felice: Mussolini l’alleato, Einaudi, Torino, 1997, 500. o.; Claudio Pavone: Una guerra civile, Bollati Boringhieri, Torino, 1998, 433–434. o.; Silvio Bertoldi: Salò, BUR, Milano, 2000, 166. o.). A két monográfus is idézi Denis Mack Smith véleményét, miszerint a salòi „fegyveres olasz erők” között „a leghírhedtebb és legkegyetlenebb a Valerio Borghese herceg parancsnoksága alatt működő Tizedik Mas volt” (157. o., vö. Denis Mack Smith: Mussolini, Rizzoli, Milano, 1983, 495. o.). Miként Mack Smith, Greene és Missignani is olyan „modern condottiero”-t lát Borghesében, akinek csapata („compagnia di ventura”) – középkori hagyományokat idézve – „sokkal inkább parancsnokához volt hű, mint bármely nemzeti vagy ideológiai jelképhez” (3., 201. o.). A különös „szabadcsapat” viszonylagos függetlenségét a németekhez és Mussolinihez képest is megőrizte, az utóbbi parancsára vezetőjét rövid időre le is tartóztatták (169–172. o.).

A háború végén Borghesét a partizánok, ellenállók vérbosszújától „a szövetségesek mentették meg” (191. o.), „ő és felesége voltak az egyedüli olasz fasiszták az Olasz Szociális Köztársaság idején, akik megmenekülésüket az Egyesült Államoknak köszönhették” (200. o.). 1947-ben háborús bűnökkel vádolták meg, perbe fogták, ám a legsúlyosabb vádpontok alól felmentették, az ítélet és két évi előzetes fogság után 1949-ben – a baloldali sajtó szerint botrányos módon – szabadon engedték (202–207. o.). Az amerikai titkosszolgálatok életmentő akcióját és az olasz bíróság „de facto” felmentő ítéletét egyaránt az indokolta, legalábbis a monográfia szerint, hogy a salòi herceg a nyugatnak a kommunizmus elleni küzdelemben tapasztalt és hasznos szövetségese vagy eszköze lehetett – volna.

Csak hogy Borghese újfent bizonyosságát adta önfejűségének, annak, hogy az egykori katonatiszt és „zsoldosvezér” besorozhatatlan és besorolhatatlan rebellis lett. A múlt iránti nosztalgiát ébresztő s a jövőben mozgósító erejének remélt szimbolikus egyéniség, akinek harcos szelleme nem nyugodhatott, belevetette magát a politikába. Először írt az ultrajobboldali főideológusa, a tradicionalista filozófus, Julius Evola Emberek és romok című (nemrég magyar fordításban is megjelent) könyvéhez, belépett a nevével (Olasz Szociális Mozgalom) is Salòhoz kötődő pártba, az MSI-be, amelynek 1951-ben tiszteletbeli elnöke is lett, de azt sem találta elég radikálisnak. 1968-ban, a baloldali diákkorradalmak évében, Nemzeti Front (Fronte Nazionale, Fn) néven még „jobbosabb” szervezetet alapított (209–211., 231. o.). Időközben, 1955-ben állítólag részt vett egy, háborús jóvátételként a szovjetekhez került olasz hadihajó, a Novorosszjiszkra átkeresztelt Giulio Cesare felrobbantásában, aminek „608 halálos áldozata volt, az orosz hajókatasztrófák történetében a legtöbb” (211–212. o.), valamint egy „zsídóknak

fegyvert szállító, Jugoszláviából indult hajó elsüllyesztésében, egy, a brit kormány számára végrehajtott akcióban, mely az idő tájt a rendet akarta fenntartani Palesztinában” (216. o.).

1970. december 7-én próbálta megvalósítani élete legambiciózusabb vállalkozását, azt, amely kalandos pályája legnagyobb kudarcának bizonyult: a róla elnevezett („Borghese-féle”) államcsínyt. A megöregedett salòi veterán ifjúkori önmagához és hübrisz-tervéhez annyira méltatlanul szervezte meg az elvetélt puccsot, hogy még egykori amerikai támogatói is „bohóckodás”-nak (buffonata) minősítették (224., 245. o.), a filmrendező Mario Monicelli pedig egy filmkomédiában dolgozta fel (Az ezredeseket akarjuk!).

Borghese a francói Spanyolországba menekült – ezúttal, „úgy tűnik”, olasz titkosszolgák segítségével (246. o.) – s ott is lelte halálát, miután találkozott a chilei diktátorral, Pinochett tábornokkal, akinek sikerült a fegyveres hatalomátvétel. Végso nyugalmat talán még a vatikáni Santa Maria Maggiore bazilikában, pápa-öse melletti sírjában sem talált. Posztumusz rajongói azt terjesztették, hogy megmérgezték. Mindenáron vértanút, tragikus hőst akartak látni drámai sorsú ideáljukban, akinek katonai-politikai pályafutása tragikomikus végjátékkal zárult.

Jack Greene–Alessandro Massignani: Il Principe nero. Junio Valerio Borghese e la X Mas (A fekete herceg. Junio Valerio Borghese és a Tizedik Mas), Oscar Mondadori, Milano, 2007, 303 o.

Madarász Imre